

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՆՇԱՆԱՎՈՐ ԿԵՆՏՐՈՆԸ

(Երևանի պետական համալսարանի 50-ամյակի առթիվ)

ՀՍՍՀ ԳԱ ակադեմիկոս, Երևանի պետական
համալսարանի ռեկտոր Մ. Գ. ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանը, որի հիստուն տարին լրանում է ս. թ. դեկտեմբերին, խորհրդային Հայաստանի առաջին բարձրագույն դպրոցն է։ Անցնելով փառավոր ուղի, նա այսօր դարձել է Սովետական Միության առաջնակարգ ուսումնական հաստատություններից և ճանաչված գիտական կենտրոններից մեկը։ Երևանի համալսարանը խոշոր ավանդ ունի բարձրորակ մասնագետներ պատրաստելու և ընդհանրապես մեր հանրապետության տնտեսության, մշակույթի ու դիտության զարգացման պորժում։

1

Գլաձորի, Տաթևի և հայկական միջնադարյան մյուս համալսարանները փակվելուց հետո նոր բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ ստեղծելու գաղափարը նորից արժարժվեց XIX դարում։ Հայ առաջավոր մտավորականության մի շարք ներկայացուցիչներ, որոնց թվում հաշատուր Աբովյանը, Ստեփանոս Նազարյանը, Միքայել Նալբանդյանը տենչում էին ունենալ նոր ժամանակների պահանջներին համապատասխանող հայկական բարձրագույն դպրոցներ։ Ավելի ուշ, XX դարի սկզբներին Հովհաննես Թումանյանը, խիստ մտահոգված այդ խնդրով, գրում էր. «...Պետք է ստեղծել Հայոց Համալսարանը, ուր կարելի լինի բարձրագույն գիտությունները ավանդել ու սովորել հայերեն լեզվով։ Մեր տարրական ու միջնակարգ դպրոցների մեջտեղը պետք է կառուցանել ու պահել մի գիտության տաճար, մեր մանր ու մեծ ճրագների մեջտեղը պետք է վառել մի մեծ ջահ,— Հայկական Համալսարան» (Հ. Թումանյան, Երկերի ժողովածու, հատ. IV, Երևան, 1969, էջ 288)։

Հարկ է նկատել, որ XIX դարում ստեղծվեցին բարձր տիպի մի շարք նշանավոր ուսումնական հաստատություններ՝ Լազարյան ճեմարան Մոսկվայում (1815 թ.), Ներսիսյան դպրոցը Թիֆլիսում (1824 թ.), Գևորգյան ճեմարանը Էջմիածնում (1874 թ.) և այլն։ Այս դպրոցները մեծ դեր խաղացին հայ ժողովրդի մշակույթի զարգացման մեջ, բայց այնուամենայնիվ նրանք չբարձրացան ժամանակի համալսարանների մակարդակին և այդպիսի նպատակ նրանք չէին էլ հետապնդում։

Ցարական ինքնակալության տապալումից և մասնավորապես Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո Գովկասում ազգային համալսարաններ ստեղծելու հարցը ավելի գործնական դարձավ։ 1918 թ. Թիֆլիսում հիմնվեց վրացական համալսարանը, իսկ 1919 թ. Բաքվում՝ ադրբեջանականը։ Նույն 1919 թ. մի խումբ հայ մտավորականների նախաձեռնությամբ և նրանց առաջարկով

հայկական համալսարան կազմակերպելու հարցով զբաղվեց նաև այդ ժամանակ Հայաստանում իշխող դաշնականների կառավարությունը:

Համալսարանի կազմակերպման գործը հանձնարարվեց քիմիկոս, պրոֆ. Դավիթ Զավրիկին (Զավրյանին), որպես համալսարանի տեսուչ հրավիրվեց իրավաբան Յու. Ս. Գամբարովը (Ղամբարյանը): Համալսարանի կազմակերպման գործին մասնակցեցին նաև հայագետներ Երվանդ Տեր-Մինասյանը, Ստեփան Մալխասյանցը, Գարեգին Հովսեփյանը, Մանուկ Արեղյանը, Հակոբ Մանանդյանը և ուրիշներ:

Հարցը քննարկվեց մի շարք անգամ: Սկզբում ենթադրվում էր համալսարանը բացել Երևանում, բայց հետո որոշվեց այն հիմնել Ալեքսանդրապոլում (այժմ՝ Լենինական): 1920 թ. հունվարի 31-ին Ալեքսանդրապոլի առևտրական դպրոցի շենքում տեղի ունեցավ համալսարանի հանդիսավոր բացումը: Փետրվարի սկզբից սկսվեցին պարապմունքները, որոնք, սակայն, երկար չտևեցին: Հունիս ամսին որոշում ընդունվեց համալսարանը փոխադրել Երևան, որը և կատարվեց ամռան ամիսներին: Նախատեսվում էր Երևանում պարապմունքները սկսել պատմա-լեզվաբանական և իրավաբանական ֆակուլտետներում հոկտեմբերի 1-ից, իսկ բնագիտական ֆակուլտետում՝ նոյեմբերի 1-ից: Սակայն Երևան փոխադրված համալսարանը չկարողացավ սկսել նորմալ պարապմունքներ, որովհետև չէր լուծվել շենքի հարցը, չկային ֆինանսական միջոցներ ու անհրաժեշտ հարմարություններ, երկրում՝ թուրքական զորքերի արշավանքների հետևանքով, տիրում էր քաղաքական խիստ ծանր ճգնաժամ:

Նոյեմբերի 29-ին Հայաստանի հեղափոխական աշխատավորները ռուսական կարմիր բանակի զորամասերի գործուն օգնությամբ ու մասնակցությամբ տապալեցին դաշնականների իշխանությունը և երկրում հաստատեցին սովետական կարգեր: Բաշմաշարչար հայ ժողովուրդը ազատվեց իրեն սպառնացող նոր մասսայական կոտորածների վտանգից և ստացավ խաղաղ ու ապահով ստեղծագործ աշխատանքի հնարավորություն:

Նորաստեղծ խորհրդային իշխանությունը, ի թիվս մի շարք միջոցառումների, որոշակի քայլեր կատարեց նաև երկրի կուլտուրական կյանքի զարգացման ուղղությամբ: 1920 թ. դեկտեմբերի 17-ին լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատը արձակեց հետևյալ հրամանը.

«ԵՐԵՎԱՆԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՎԵՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

1. Երևանի համալսարանը վերակազմվում է և վերակոչվում Երևանի ժողովրդական համալսարան:

2. Նախկին համալսարանի ֆակուլտետները փակվում են և հիմնվում Լեհու բաժանմունք՝ բնագիտական և հասարակագիտական:

3. Նախկին համալսարանի լուրջ պրոֆեսորները, դոցենտները, պրիվատ-դոցենտները, դասախոսները և ասիստենտները համարվում են արձակված:

4. Նախկին համալսարանի գույքի պահպանության ամբողջ պատասխանատվությունը մինչև համալսարանի լիակատար վերակազմությունը ընկնում է հին վարչության վրա:

5. Լուսավորության ժողովրդական կոմիսարիատին կից կազմակերպվում է համալսարանի վերակազմության հանձնաժողով, որի վրա պարտավորություն է դրվում սույն հրամանը հրատարակելու օրից մի շաբաթվա ընթացքում

ներկայացնել կոմիսարիատի հաստատության նոր համալսարանի կազմակերպության հիմունքները, ծրագիրը, դասախոսների կազմն ու շտատները:

6. Հանձնաժողովի նախագահ է նշանակվում ընկ. Կողբետլյանը, անգամներ՝ ընկ. ընկ. Չուբարյան, Պինիկյան և ուսանողության ևերկու ներկայացուցիչներ» («Կոմունիստ», Երևան, 1920 թ., № 12, դեկտեմբերի 18):

Հանձնաժողովը, վերջացնելով իր վրա դրված պարտականութունները, ներկայացնում է անհրաժեշտ առաջարկներ, որոնց հիման վրա և լուսավորության ժողովրդական կոմիսար Ա. Հովհաննիսյանը դեկտեմբերի 28-ին արձակում է նոր հրաման.

«ԵՐԵՎԱՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ.

1. Երևանի համալսարանի վերակազմության հանձնաժողովի աշխատանքները համարել ավարտված և հանձնաժողովը լուծված:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ.— Մինչև համալսարանի խորհրդի կազմակերպությունը հանձնաժողովի նախագահը մնում է իր պաշտոնում:

2. Ժողովրդական համալսարանի սույն հրամանին կցված ժամանակավոր կանոնադրությունը հաստատել:

3. Ժողովրդական համալսարանի խորհրդին վերապահել՝ մշակել համալսարանի կյանքի ներքին կանոնադրությունը և հարակից մանրամասն հրահանգներ:

4. Հաստատել ժողովրդական համալսարանի անձնական կազմի շտատները:

Ա. 20 պրոֆեսոր

Բ. 30 դասատու

Գ. 7 լեզուների դասախոս

Ե. 10 տեխնիկական և գրասենյակային պաշտոնյաներ:

5. Հաստատել—

Ա. Հասարակագիտական ֆակուլտետում դասատուներ՝ ընկ. ընկ. Աբեղյան Մ., Աղբալյան Ն., Տերտերյան Ա., Ղափանցյան Գ., Աբրահամյան Ռ., Լիսիցյան Լ., Մանանդյան Հ., Մելիք-Ալլահվերդյան Գ., Պինիկյան Գ., Տիգրանյան Ա., Էդիլյան Գ., Թորոմանյան Ա., Չուբարյան Գ. և Խոնդկարյան Ա.:

Բ. Բնագիտական ֆակուլտետում՝ ընկ. ընկ. Հակոբյան Ա., Նալբանդյան Տ., Վարդապետյան Ա., Տեր-Պողոսյան Ա., Չավրյան Գ., Գուրգենյան Գ., Ղամբարյան Ա., Սավիչ-Չաբլոցկի Կ. և Կողբետլյան Ե.:

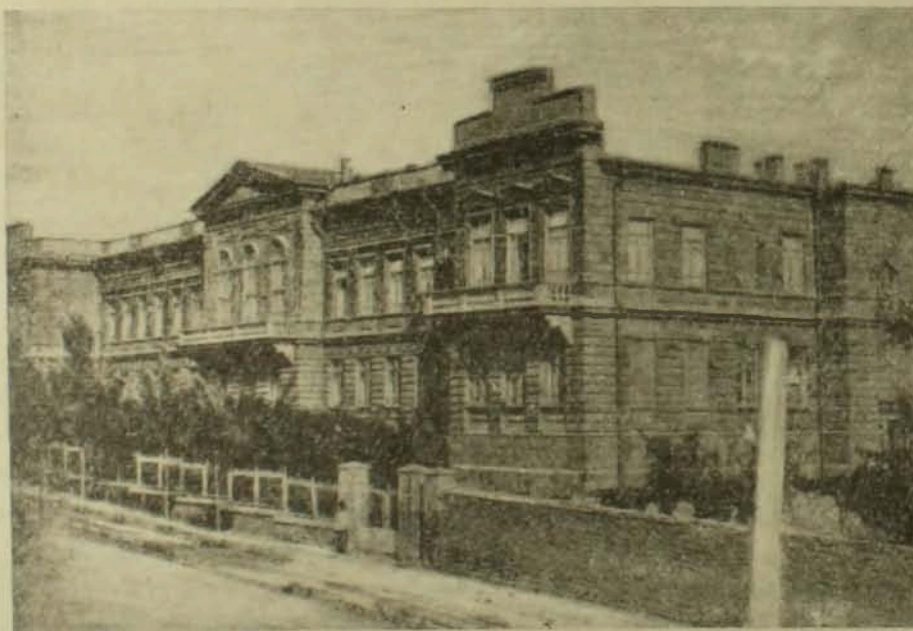
6. Երևանի համալսարանի շարժական և անշարժ գույքի բոլոր գործերը, հաշիվներն և այլն փոխանցել ժողովրդական համալսարանին:

7. Ներկա հրամանի գործադրության և ժողովրդական համալսարանի խորհրդի առաջին նիստի հրավիրման պարտականություններն ընկնում են Երևանի համալսարանի վերակազմության հանձնաժողովի նախագահի վրա:

8. Ժողովրդական համալսարանի խորհուրդն սկսում է իր գործունեությունը՝ ֆադաֆում գտնված անդամների կեսից ոչ պակաս կազմով» («Կոմունիստ», 1921 թ., № 24, հունվարի 4):

Ինչպես տեսնում ենք, նորաստեղծ ժողովրդական համալսարանը կազմակերպվում է 1920 թ. դեկտեմբերին, նախկին համալսարանի վերակազմությամբ՝ ճանապարհով։ Սակայն այդ վերակազմությունը ուներ արմատական վերափոխությունների բնույթ։ Ժողովրդական համալսարանը կազմավորվում էր նոր սկզբունքներով, նոր կանոնադրությամբ և քաղաքական ու գաղափարական այլ դիրքի տակ։ Այսպիսով, Երևանի ժողովրդական համալսարանը, որ հետագայում կոչվեց Երևանի պետական համալսարան, փաստորեն հանդիսացավ նոր հաստատություն, նոր կարգերի ծնունդ։

Նորաստեղծ ժողովրդական համալսարանի առաջին ռեկտոր ընտրվեց ականավոր պատմաբան, հետագայում Սովետական Միության գիտությունների ակադեմիայի իսկական անդամ Հակոբ Մանանդյանը։ Առաջին և հիմնադիր դասախոսների շարքում էին այնպիսի նշանավոր գիտնականներ ու մանկավարժներ, ինչպիսիք էին հայագետներ Մանուկ Աբեղյանը, Գրիգոր Ղափանցյանը, Արսեն Տերտերյանը, Կարապետ Մելիք-Օհանջանյանը, Թադևոս Ավդալբեգյանը, Աշխարհբեգ Բալանթարը, արևելագետ Գևորգ Ասատուրը, քիմիկոս Ստեփան Ղամբարյանը, մեխանիկայի մասնագետ Ալեքսանդր Հակոբյանը, ֆիզիկոս Հարություն Անժուրը, կենսաբան Ավետիք Տեր-Պողոսյանը, գյուղատնտես Պապա Քալանթարյանը, մանկավարժներ Գուրգեն Էդիլյանը, Արշավիր Շավարշյանը, իրավաբան Գրիգոր Զուբարյանը և ուրիշներ։ Քիչ ուշ համալսարանում սկսեցին դասախոսություններ կարդալ նշանավոր պրոֆեսորներ Հակոբ Հովհաննիսյանը, Հարություն Միրզա-Ավագյանը, Գրիգոր Արեշյանը, Հայկ Գյուլիքեմիսյանը, Լևոն Ռոտինյանը, Լևոն Հովհաննիսյանը և այլք։

Երևանի պետական համալսարանի հին շենքը։

Ժողովրդական համալսարանի ստեղծումը մեծ խանդավառություն առաջ բերեց ժողովրդի լայն խավերի և մասնավորապես նրա մտավորականության շրջաններում։ Բազմաթիվ հայ գիտնականներ ու խոշոր մասնագետներ, որ առաջ-

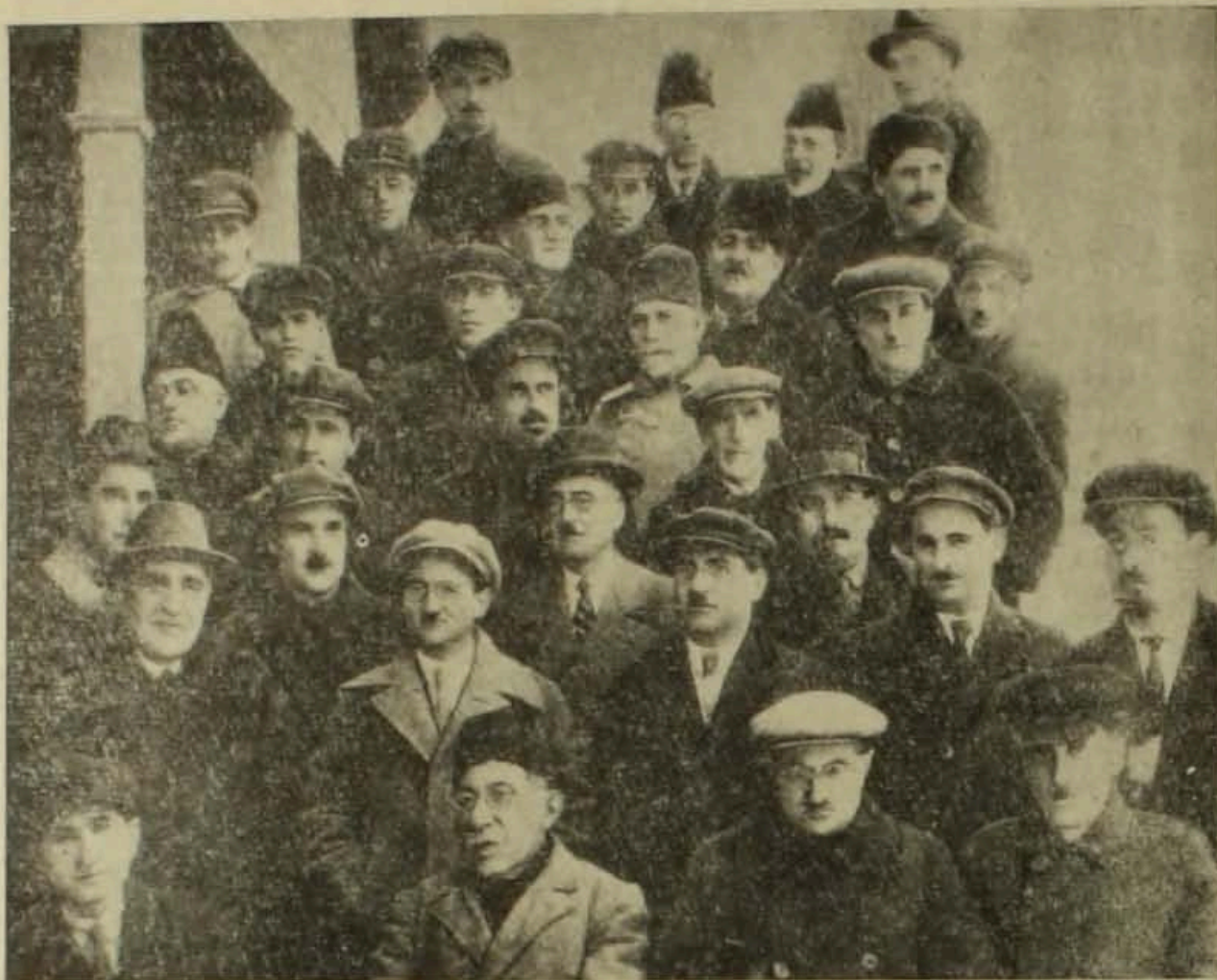
րում էին Հայաստանից դուրս, հայրենիք եկան համալսարանում աշխատելու համար: Այսպես, 1922--1924 թթ. գոյություն ունեցող Հայաստան, համալսարանում աշխատանքի անցան հայտնի դիտնականներ և մանկավարժներ Հրաչյա Աճառյանը, Լեոն (Առաքել Բարախանյանը), 'Լուսին Արծրունին, Համբարձում Քեչեկը, Սիմոն Հակոբյանը, Յուլիա Խանդավանը, Ստեփան Լիսիցյանը, Հովակիմ Բեղկյանը և ուրիշներ:

Երևանի ժողովրդական (պետական) համալսարանի դերը մեր երկրի տնտեսական և մշակութային կյանքում բարձր գնահատվեց հանրապետության ղեկավար կուսակցական և պետական օրգանների ու դործիշների կողմից: Այդ տեսակետից խիստ բնորոշ է Ալ. Մյասնիկյանի կարծիքը: 1923 թ. նա Երևանի համալսարանի մասին գրել է. «...մեր կուլտուրայի կենտրոնն է կազմելու պետական համալսարանը Երևանում: Նրա համար միջոցներ չպետք է խնայել, ինչպես և դրագիտության ստարածման համար: Սրանք համարժեք և կենսական մեծություններ են: Որովհետև համալսարանն այն հնոցն է ու լաբորատորիան, որից կենսատու ճառագայթներ են ցրվում դեպի ծայրերը: Գիրն ու ընթերցանությունը տարածելու համար պետք են լուսավոր գլուխներ, որ կտա համալսարանը: Հողի մշակությունը պահանջում է դաշտագետներ, որոնց ստեղծելու է դարձյալ համալսարանը: Արդյունագործությունն ու արհեստը չեն կարող բարգավաճել առանց ճարտարագետի, որին նույնպես կդաստիարակի համալսարանը: Ընդհանուր կուլտուրայի զարկերակը բանելու է շարունակ ու անընդհատ, եթե առողջ պահվի սիրտը: Համալսարանն այդ սիրտն է...»

Համալսարանը կստեղծի նոր ինտելիգենցիա՝ բառի իսկական իմաստով. նա կինտելիգենտացնի ողջ երկիրը: Իսկ առանց այս հանգամանքի կոժվարանա, նույնիսկ անկարելի կդառնա սոցիալիստական կարգերի զարգացումը. չէ՞ որ սոցիալիզմը մի ամբողջ, մի նոր, մի կատարյալ կուլտուրա է» («Մարտական», Թիֆլիս, 1923 թ. № 233, դեկտեմբերի 1):

Այցելելով Երևանի պետական համալսարան, Ա. Լուսինյանը ասել է. «Անձամբ ծանոթանալով այդ համալսարանին, ես այժմ եկա այն համոզման, որ անպայման անհրաժեշտ է ամեն կերպ օգնություն ցույց տալ այդ փոքրիկ հանրապետությանը, որպեսզի բարձրագույն կրթության այդ ջահը, որը պետք է քաղաքակրթության կենտրոն դառնա հայ լեզվին տիրապետող բոլոր մարդկանց համար, ոչ թե մարի, այլ ավելի ու ավելի առկայծի» (Լ. Պ. Ղարիբջանյան, Երևանի պետական համալսարանը, 1920—1930 թթ., Երևան, 1965, էջ 151):

Հայ մտավորականության ներկայացուցիչները տարբեր առիթներով բազմիցս իրենց նրախտագիտության զգացմունքներն են արտահայտել Սովետական Հայաստանի կառավարությանը, որը, գտնվելով նյութական ծանր պայմաններում, միջոցներ չխնայեց համալսարան կազմակերպելու համար: Հայտնի քիմիկոս Ստ. Ղամբարյանը, օրինակ, ՀԽՍՀ խորհուրդների IV համագումարում արտասանած իր ձևում ղիմելով պատգամավորներին, ասել է. «Հայաստանի համալսարանը հիմնադրվեց այն ժամանակ, երբ դրա համար միջոցներ չկային, դուք վերջին կոպեկները տվեցիք համալսարանին, երբ ամեն մի կոպեկը թանկ էր... Հայոց պատմությունը դա երբեք մոռանալ չի կարող» (Ղարիբջանյան, նույն տեղում, էջ 30):

Երևանի համալսարանի պրոֆեսորների ու դասախոսների մի խումբ (1928 թվական):

Առաջին շարքում (ձախից)՝ Ստ. Թովչյան (լուսաշիւի նախագահ), պրոֆ. Մ. Աբեղյան, Ա. Մոսվյան (լուսծողկոմ), պրոֆ. Հ. Հովհաննիսյան (ռեկտոր): Երկրորդ շարքում՝ պրոֆ. Վ. Արծրունի, Հովհ. Նավակատիկյան, Արշ. Տոնյան, Հ. Զորյան, բժ. Փ. Հակոբյան: Երրորդ շարքում՝ Ա. Տեր-Մկրտչյան, Հ. Գյուլիքեփիսյան, բժ. Ստ. Բաղդասարյան, Սիմ. Հակոբյան: Չորրորդ շարքում՝ Անդր. Արզումանյան, Մ. Սանթրոսյան, Մ. Դավթյան, Ս. Աբովյան: Հինգերորդ շարքում՝ Պ. Տեր-Պողոսյան (լուսծողկոմատի աշխատակից), Կ. Մելիք-Յանջանյան, Հովհ. Ակունյան, Հ. Գալիկյան: Վեցերորդ շարքում՝ Երվ. Խոջամիրյան (արհիւսգլխավարչության պետ), Ս. Մեսրոպյան, Երվ. Լալայան (աղագրագետ), պրոֆ. Հ. Քեչեկ, Ստ. Ներսիսյան: Յոթերորդ շարքում՝ Աշխ. Քալանթար, Գր. Զուրարյան, Գ. Գրծելյան, պրոֆ. Հ. Մանանդյան, Գր. Արեշյան, պրոֆ. Ստ. Ղամբարյան:

2

Մեծ չէր Խորհրդային Հայաստանի նորաստեղծ համալսարանը, սահմանափակ էին նրա հնարավորությունները: Առաջին տարիներին նա ուներ ընդամենը երկու ֆակուլտետ՝ հասարակագիտական և բնագիտական: Ուսանողների ընդհանուր թիվը կազմում էր մի քանի հարյուր, չկային ուսումնական և գիտական լաբորատորիաներ, նյութական անհրաժեշտ միջոցներ, պարասյուսմունքները հաճախ տեղի էին ունենում նավթի ճրագի լույսի տակ: Սակայն վիճակը արագորեն փոխվում էր: Հաղթահարելով շատ դժվարություններ, համալսարանի ղեկավարությունը աստիճանաբար ստեղծում էր նյութական բազա, բարելավում էր ուսանողների ու պրոֆեսորա-դասախոսական կազմի վիճակը:

Ժողովրդական տնտեսության ընդհանուր վերելքի հետ միասին ընդարձակվում էր նաև Երևանի պետական համալսարանը, ավելանում էին նրա հնարավորությունները: Բացվում էին նոր բաժիններ, ֆակուլտետներ, ամբիոններ ու լաբորատորիաներ, ավելանում էր մասնագիտությունների թիվը և այլն: Անընդհատ աճի և զարգացման շնորհիվ հնարավոր եղավ 1930—1940-ական թթ. համալսարանից անջատել նրա մի շարք ֆակուլտետները, ինչպես, օրինակ, բժշկական, գյուղատնտեսական և դրանք դարձնել ինքնուրույն ուսումնական հաստատություններ: Համալսարանի համապատասխան բաժինների հիման վրա այնուհետև ստեղծվեցին Երևանի Կարլ Մարքսի անվան պոլիտեխնիկական ինստիտուտը, հաշտուր Աբովյանի անվան հայկական մանկավարժական և վալերի Բրյուսովի անվան ռուսական մանկավարժական ինստիտուտները և այլ ուսումնական ու գիտական հաստատություններ: Այսպիսով, հանրապետության այսօրվա բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների մեծ մասը ծնունդ է առել Երևանի պետական համալսարանից:

Համալսարանի աճը ժամանակավորապես կանգ առավ Հայրենական մեծ պատերազմի տարիներին: Բաղմաթիվ ուսանողներ և դասախոսներ մեկնեցին բաղմաճակատ, սեղմվեց հաստատության աշխատանքի ծավալը: Սակայն պատերազմի ավարտից հետո ինչպես ամբողջ երկիրը, այնպես էլ համալսարանը բռնեց նոր աճի և բուռն զարգացման ուղին: Հետպատերազմյան շրջանում ստեղծվեցին նոր ամբիոններ, գիտական կաբինետներ ու լաբորատորիաներ: Զգալի չափերով ընդարձակվեց ուսումնական աշխատանքը, ուժեղացավ համալսարանի նյութա-տեխնիկական բազան և այլն: Միայն վերջին տասը տարիների ընթացքում կադմակերպվեցին չորս նոր ֆակուլտետներ (նախապատրաստական ֆակուլտետ արտասահմանյանների համար, դասախոսների վերաբերակավորման համամիութենական ֆակուլտետ, վերաորակավորման ֆակուլտետ հանրապետության ղեկավար տնտեսագիտական կադրերի համար, արելիադիտության ֆակուլտետ), մոտ 20 նոր ամբիոններ ու կաբինետներ:

Այսօր համալսարանն ունի 15 ֆակուլտետ. 1. մեխանիկա-մաթեմատիկական, 2. ֆիզիկայի, 3. քիմիական, 4. բիոլոգիական, 5. երկրաբանական, 6. աշխարհագրական, 7. պատմության, 8. բանասիրական, 9. արևելագիտական, 10. իրավաբանական, 11. տնտեսագիտական, 12. ապրանքագիտական և առևտրի էկոնոմիկայի, 13. նախապատրաստական ֆակուլտետ արտասահմանյանների համար, 14. բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների դասախոսների վերապատրաստման համամիութենական ֆակուլտետ, 15. հանրապետության ղեկավար տնտեսագիտական կադրերի վերաորակավորման ֆակուլտետ: Գործում են 80 ամբիոններ, որոնց կազմում ընդգրկված են ավելի քան 900 դասախոսներ, այդ թվում՝ Միության և հանրապետության գիտությունների ակադեմիաների իսկական անդամներ և թղթակից-անդամներ՝ 30, գիտության դոկտորներ և պրոֆեսորներ՝ 90, գիտության թեկնածուներ և դոցենտներ՝ 320:

Պատմության ֆակուլտետը, օրինակ, ունի չորս ամբիոններ՝ 1. Սովետական Միության ժողովուրդների պատմության, 2. հայ ժողովրդի պատմության, 3. ընդհանուր պատմության, 4. հնագիտության և աղբյուրագիտության: Ֆակուլտետը, որն ունի նաև փիլիսոփայության բաժին, պատրաստում է գիտական աշխատողներ և մանկավարժներ պատմության, հնագիտության, ակադեմիայի, աղբյուրագիտության և փիլիսոփայության գծով: Բանասիրական ֆակուլտետում գործում են ութ ամբիոններ՝ 1. հայոց լեզվի, 2. հայ գրական-

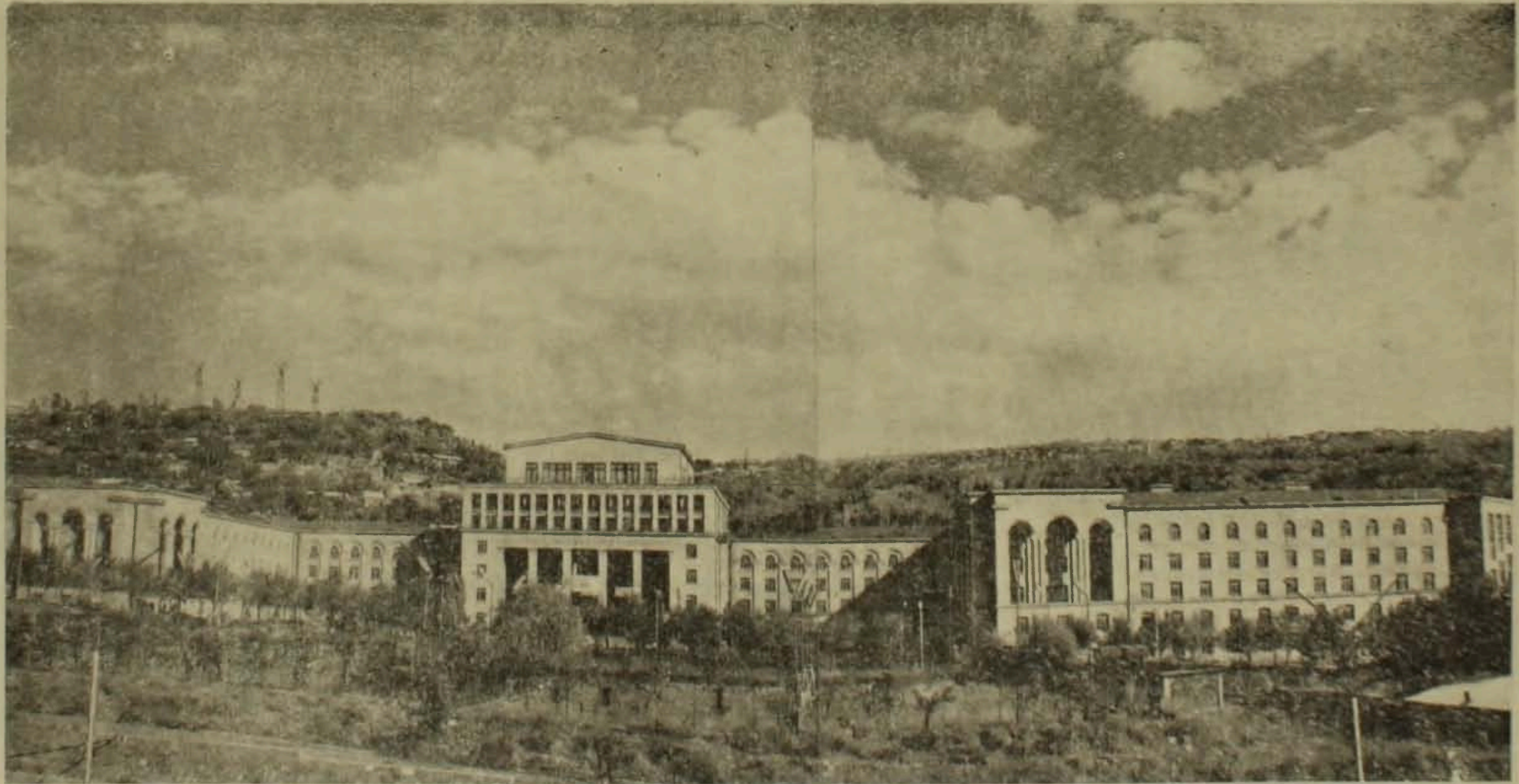
նություն 3. սովորական դրամատիկան 4. քնդհանուր լեզվաբանության, 5. ռուս պրանանություն 6. ռուսանո-գերմանական բանասիրության, 7. արտասահմանյան դրամատիկան 8. ժողովրդագրության Ծակույտետն ունի նաև ռուսական լատինա լեզվադասական ֆակուլտետում կա երեք բաժին՝ 1. արևմտյան լատինություն 2. Արևելքի պատմություն, 3. քրդագիտություն:

Այս ամսագրությունում սովորում և աշխատում են 16 000 մարդ: Ուսանողների ընդհանուր թիվը կազմում է մոտ 13.000, որից 7.500-ը սովորում են ցերեկային ժամանակ, իսկ 5.500-ը՝ երեկոյան և հեռակա բաժիններում: Որպես նաև ռուս ուսանողներ տեսական պարապմունքների հետ մեկտեղ անցնում են տնտեսական, մանրագործական և արտադրական պրակտիկա հանրապետության և Երևանի քաղաքային, գիտական և արտադրական խոշոր հիմնարկներում, գործարաններում, թանգարաններում և այլուր: Վերջին տարիներին հատուկ ուշադրություն է դարձվում այն բանի վրա, որպեսզի ուսումնական տնտեսությունում բանորհն օգտագործվեն տեխնիկական նոր միջոցներ: Այսօր համալսարանը մասնագիտացված է պատրաստում մոտ 50 մասնագիտությունների: Շրջանավարտների թիվը մեջին հաշվով կազմում է տարեկան 1500 մարդ: Ըր դպրության 50 տարիների ընթացքում համալսարանը երկրին տվել է ալեյի բան 23.000 մասնագետներ՝ մաթեմատիկոսներ, ֆիզիկոսներ, քիմիկոսներ, եկոնոմիստներ, երկրաբաններ, աշխարհագրագետներ, պատմաբաններ, քանասերներ, արեկագետներ, իրավաբաններ, տնտեսագետներ և այլն: Երանցից չաաեր դարձել են նշանավոր գիտնականներ, անվանի դոկտեր, ասեկագործներ, պետական ու հասարակական գործիչներ:

Բաղմատարը է ուսանողության կազմը: Բացի հայերից, որոնք բացարձակ մեծամասնություն են կազմում, համալսարանում սովորում են ռուսներ, ուկրաինացիներ, վրացիներ, ադրբեջանցիներ, լատիշներ, լիտվացիներ, էստոնացիներ, մոլդովացիներ, բրդեր, հույներ, վրեստամցիներ: Համալսարանում ուսանում են սոյուստրահայեր, որոնք եկել են Մերձավոր Արևելքի երկրներին, Բուլղարիայից, Ռումինիայից, Ֆրանսիայից, Անգլիայից, ԱՄՆ-ից և այլ երկրներից: Ուշադրության արժանի է հատկապես այն հանգամանքը, որ վերջին երկու տարիներին համալսարանում սովորում են գերմանացի երիտասարդներ՝ Գերմանական Գերմանական Հանրապետությունից և բուլղարներ՝ Բուլղարական Ժողովրդական Հանրապետությունից:

Ուսանողներն ունեն իրենց կազմակերպությունները: Առանձնապես աշխույժ գործունեություն է ծավալել ուսանողական գիտական ընկերությունը, որը զգալի չափով խթանում է երիտասարդների սերը գեպի ինքնուրույն գիտական աշխատանքը: Ընկերության գծով պարբերաբար կազմակերպվող գիտական նստաշրջաններում ուսանողները կարգում են գեկուցումներ, որոնցից հաջողները մշակվում և ներկայացվում են տպագրության: Խրախուսելի գործ է կատարում «Կուսակ» ակումբը, որի խնդիրն է բարեկամական կապեր հաստատել Մովետական Միության և մասնավորապես արտասահմանյան համալսարանների ուսանողների հետ: Օգտակար գործ են կատարում նաև կինոսիրողների ակումբը, գրական խմբակը, պատմական հուշարձանների պահպանությունը: Հանրապետական ընկերություն համալսարանական բաժանմունքը և այլն:

Չգալի աշխատանք է տարվում ուսանողության նյութական-կենցաղային վիճակը բարելավելու, նրա հանգիստը կազմակերպելու ուղղությամբ: Ուսանողները բավարարվում են հանրակացարանով, առաջավորները ստանում են

Արևանի պետական համալսարանի նոր շենքը

թոշակ: Դիլիջանի գեղատեսիլ անկյուններից մեկում և Մարմարիկի հովտում համալսարանը ստեղծել է հատուկ ճամբարներ, ուր ամեն տարի հանգստանում են բազմաթիվ ուսանողներ: Շատերն էլ համապատասխան ուղեգրերով հանգրտանում էամբողջում են հանրապետության և Միության հանգստյան տներում և սանատորիաներում: Խոշոր աշխատանք է կատարվում ուսանողության բնակարանային և հաշվենասիրական դաստիարակության ուղղությամբ:

Համալսարանն ունի իր ասպիրանտուրան, որը պատրաստում է երիտաւարդ քարճրագրիկ կադրեր ժողովրդական տնտեսության, գիտության և կուլտուրայի տարբեր բնագավառներում աշխատելու համար: Ասպիրանտների մի մասը սովորում և աշխատում է տեղում, մյուս մասը՝ Մոսկվայում, Լենինգրադում, Կիևում և այլ կենտրոնական քաղաքների նշանավոր ուսումնական և գիտական հաստատություններում: Միաժամանակ այդ կենտրոններն են գործով վում նաև երիտասարդ դասախոսներ՝ իրենց մասնագիտություններում խորանալու համար:

3

Երևանի պետական համալսարանը ոչ միայն խոշոր ուսումնական հաստատություն է, այլև կարևոր գիտական կենտրոն: Այստեղ դեռևս 1920-ական թթ. իրենց գիտահետազոտական աշխատանքները ծավալեցին Մ. Աբեղյանը, Հ. Աւանդյանը, Լեոն, Հ. Մանանդյանը, Գր. Ղափանցյանը, Ստ. Ղամբարյանը, Վ. Արծրունին և շատ ուրիշներ: Ուսումնասիրություններ կատարվում էին ինչպես հայ ժողովրդի պատմության, գրականության, լեզվի հարցերի շուրջը, այնպես էլ քիմիայի, կենսաբանության, բժշկության, ֆիզիկայի ու մաթեմատիկայի բնագավառներում: Մինչև Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հիմնումը (1943 թ.) համալսարանը հանրապետության հիմնական գիտական օջախն էր, ուր աշխատում էին երևանում գտնվող ղրեթե բոլոր անվանի գիտականները:

Համալսարանի գոյության առաջին շրջանում՝ 1920—1940 թթ. առանձնապես խոշոր աշխատանք տարվեց հայագիտության գծով: Այդ տարիներին համալսարանի հրատարակչությունը լույս տեսան Հ. Աճառյանի մի շարք կապիտալ աշխատություններ՝ 1927—1935 թթ.՝ յոթ հատորներից բաղկացած «Հայկերեն արմատական բառարան» մոնոմենտալ գործը, 1940 թ.՝ «Հայոց լեզվի պատմություն» առաջին հատորը (երկրորդ հատորը լույս տեսավ 1951 թ.): 1942—1962 թթ. հրատարակվեց հինգ հատորներից բաղկացած «Հայոց անձնանունների բառարանը» և բազմաթիվ այլ ուսումնասիրություններ: 1923 թ. լույս տեսավ Մ. Աբեղյանի «Համառոտություն հայ ժողովրդական վեպի և հին գրականության պատմության» աշխատությունը, այնուհետև՝ «Գրաբարի քննականություն» ուսումնական ձեռնարկը, 1931 թ.՝ «Հին դուստնական ժողովրդական երգեր» և այլ հետազոտություններ: Հայոց պատմության, գրականության, լեզվի վերաբերյալ լույս տեսան նաև Լեոյի, Հ. Մանանդյանի, Գր. Ղափանցյանի, Ա. Տերտերյանի, Ա. Քալանթարի, Խ. Սամվելյանի և այլոց արժեքավոր աշխատությունները: Կարելի է ասել, որ համալսարանի անվանի պրոֆեսորների ջանքերով հայագիտությունն ապրեց նշանակալից վերելք, ստեղծվեցին նոր կադրեր, գիտական նոր դպրոցներ:

Գիտական ուսումնասիրություններ ծավալվեցին նաև բնական գիտությունների բնագավառում: Նշված տարիներին առանձնապես հետաքրքիր հե-

տաղտոթյուններ կատարեցին քիմիկոսներ Ստեփան Ղամբարյանը, Լևոն Ռոտինյանը, բիոքիմիկոս Հակոբ Հովհաննիսյանը, կենսաբաններ Հովակիմ Բեդեկյանը, Ավետիք Տեր-Պողոսյանը, բժիշկներ Վահան Արծրունին, Հարություն Միրզա-Ավադյանը, ֆիզիկոս Անժուրը և ուրիշներ։ Նրանց ուսումնասիրությունների արդյունքները մեծ մասամբ հրապարակվեցին համալսարանի տնօրենիկ հանդեսում՝ «Գիտական տեղեկագրում», որը սկսեց լույս տեսնել 1925 թ.։

Համալսարանի գիտական և հրատարակչական գործունեությունը ավելի ընդարձակվեց 1950—1960-ական թթ.։ Այդ տարիներին հրապարակվեցին աշխատություններ ինչպես հասարակական գիտությունների, այնպես էլ բնական գիտությունների տարբեր հարցերի վերաբերյալ։ Միաժամանակ զգալի աշխատանք կատարվեց բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ուսանողության համար դասագրքեր և ուսումնական ձեռնարկներ (ինքնուրույն և խորագմանական) հրատարակելու ուղղությամբ։ Վերջին տասը տարիների ընթացքում հրատարակվեցին բազմաթիվ ուսումնասիրություններ, այդ թվում՝ մաթեմատիկոսներ Ա. Շահինյանի, Մ. Զրբաշյանի, Ա. Թալալյանի, ֆիզիկոսներ Գ. Սահակյանի, Մ. Տեր-Միքայելյանի, քիմիկոսներ Վ. Թառայանի, Հ. Զալթիկյանի, կենսաբան Գ. Բաբայանի, երկրաբաններ Ա. Ասլանյանի, Ա. Գաբրիելյանի, հայոց պատմության, գրականության ու լեզվի մասնագետներ Վ. Ռշտունու, Գ. Սևակի, Մ. Մկրյանի, Է. Աղայանի, Գ. Զահուկյանի, փիլիսոփա Հ. Գաբրիելյանի և շատ ուրիշների աշխատությունները։

Այժմ համալսարանը հրատարակում է չորս հանդես. 1. «Բանբեր Երևանի համալսարանի» (հասարակական գիտություններ), 2. «Գիտական տեղեկագիր» (բնական գիտություններ), 3. «Երիտասարդ գիտական աշխատող», 4. «Երևանի համալսարան» (տեղեկատու)։ Համալսարանի դասախոսներից շատերը հանդես են գալիս այդ պարբերականներում։

Գիտահետազոտական աշխատանքներ այսօր կատարվում են համալսարանի ամբիոններում և հատկապես այդ նպատակով ստեղծված գիտական լաբորատորիաներում։ Վերջիններից առանձնապես հետաքրքիր ուսումնասիրություններ են կատարում ճառագայթային ֆիզիկայի, կիսահաղորդիչ նյութերի ֆիզիկայի, պոլիմերիզացիոն պրոցեսների կինետիկայի, տեխնիկական բիոքիմիայի, պինդ մարմնի ֆիզիկայի, ցիտոլոգիայի և այլ գիտահետազոտական լաբորատորիաները։ Պետք է նկատել, որ ֆիզիկայի, մաթեմատիկայի, մեխանիկայի, կենսաբանության, քիմիայի, երկրաբանության գծով համալսարանում տարվող աշխատանքներին մասնակցում են այլ հաստատություններում աշխատող մի շարք գիտնականներ, որոնց թվում ակադեմիկոսներ Վ. Համբարձումյանը, Մ. Զալյախյանը, Հայաստանի ակադեմիայի ակադեմիկոսներ Ն. Հարությունյանը, Ս. Զրբաշյանը, Հ. Մաղաքյանը, Ա. Նալբանդյանը և ուրիշներ։

Հայագիտական ուսումնասիրությունների ուղղությամբ տարվող աշխատանքները ավելի հաջողությամբ կազմակերպելու նպատակով 1968 թ. համալսարանում ստեղծվեց հայագիտական կենտրոն (հայագիտական հետազոտությունների լաբորատորիա), որի խնդիրն է՝ համախմբել համալսարանի հայագետ գիտնականների ջանքերը, կոորդինացնել հայագիտական ամբիոնների աշխատանքները՝ հայագիտական կարևորագույն թեմաների մշակման, ծանուրակշիռ աշխատությունների ստեղծման համար։ Կենտրոնը արդեն հրատարա-

կության է պատրաստել «Հայագիտությունը Սովետական Հայաստանում 50 տարում» աշխատությունը. որը ներկայացնում է հայագիտության տարբեր ճյուղերի (պատմություն, գրականություն, լեզվաբանություն, աղագրություն, ժողովրդական բանահյուսություն, փիլիսոփայություն, իրավագիտություն, աշխատություն, աղբյուրագիտություն և այլն) զարգացման պատկերը խորհրդային իշխանության տարիներին: Աշխատանքներ են սկսված «Հայագիտությունը Ռուսաստանում XIX դարում» և «Հայերենագիտությունը Գերմանիայում» լեզուների մշակման ուղղությամբ: Ծրագրված է հրատարակել «Հայ գրականության պատմություն» ռուսերեն և «Հայ ժողովրդի պատմություն» հայերեն, ռուսերեն ու անգլերեն լեզուներով:

Հայագիտական կենտրոնի աշխատանքների մեջ կարևոր տեղ են գրավում հայագիտական մնայուն արժեք ներկայացնող աշխատությունների վերահրատարակությունները, ինչպես նաև արտասահմանյան անվանի հայագետների կարևոր ուսումնասիրությունների թարգմանությունները: Վերահրատարակվում է և շուտով լույս կտեսնի Հ. Աճառյանի «Արմատական բառարանի» առաջին հատորը (մյուս հատորները լույս կընծայվեն մոտակա տարիներին): Հաջորդաբար կվերահրատարակվեն նաև Հ. Մանանդյանի, Ն. Ադոնցի, Գ. Տեր-Մկրտչյանի մի շարք հետազոտությունները: Հրատարակության է հանձնված Ֆրանսիացի ականավոր լեզվաբան Ա. Մեյերի՝ հայոց լեզվին և հայ բանասիրությանը վերաբերող հետազոտությունների թարգմանությունը: Կենտրոնը զբաղվում է նաև բառարանագրական աշխատանքներով. արդեն պատրաստ է և խմբագրվում է «Հայերենի դարձվածաբանական բառարանը» (հեղինակներ՝ հայոց լեզվի ամբիոնի դոցենտներ Ա. Սուրիասյան և Ս. Գալստյան), համալսարանի և Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ լեզվի ինստիտուտի մասնագետների ուժերով կազմվում է «Հայերենի ստուգաբանական բառարան»: Հայագիտության խոշոր ներկայացուցիչներին (սկզբից մինչև մեր օրերը) է նվիրված «Նշանավոր հայագետներ» գիրքը: Այս աշխատությունը պատրաստում են համալսարանի համապատասխան ամբիոնների անդամները և հայագիտության կենտրոնի աշխատակիցները: Հայագիտական կենտրոնի աշխատանքներին մասնակցում են համալսարանի հայագիտական ամբիոնների անդամները, անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև գիտությունների ակադեմիայի և հանրապետության մյուս բուհերի համապատասխան մասնագետները:

4

Երևանի պետական համալսարանը կապեր է հաստատել Սովետական Միության մի շարք համալսարանների ու գիտական հաստատությունների հետ, այդ թվում՝ Մոսկվայի, Լենինգրադի, Կիևի, Տարտուի, Բեռլինի, Բաքվի համալսարանների, ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի Մ. Գորկու անվան համաշխարհային գրականության ինստիտուտի հետ: Կազմակերպվում են համատեղ գիտական նստաշրջաններ ու խորհրդակցություններ: 1968 թ. օրինակ, տեղի ունեցավ համալսարանի և համաշխարհային գրականության ինստիտուտի (Մոսկվա) միասյալ գիտական սեսիան՝ նվիրված Մաքսիմ Գորկու ծննդյան 100-ամյակին: Նստաշրջանին մասնակցում էին գիտնականներ Միության բոլոր հանրապետություններից և հյուրեր՝ արտասահմանից: Համամիութենական բնույթ կրող այս նստաշրջանի նյութերը հրատարակվեցին «Մ. Գորկին և Սովետական Միության ժողովուրդների գրականությունը» վերնագիրը կրող մեծածավալ հատորում (Ռուսերեն), որը լույս տեսավ 1970 թ. Երևանում:

Կատարվում են դասախոսների փոխադարձ այցելություններ: Երևանի համալսարանում հաճախ դասախոսություններ են կարդում Մոսկվայից, Լենինգրադից, Կիևից, Թբիլիսիից և այլ քաղաքներից հրավիրված անվանի պրոֆեսորներ և ակադեմիկոսներ: Գիտնականներ բոլոր մասնագիտությունների գծով: ՄԼՐ դասախոսները հանդես են գալիս Կիևում, Թբիլիսիում, Վիլնյուսում, Տարտուում և այլ քաղաքներում: Հետաքրքիր է նշել, որ Երևանի համալսարանի մի խումբ հայ ուսանողներ սովորում են Կիևի, Թբիլիսիի, Ռիգայի, Վիլնյուսի և Տարտուի համալսարաններում, իսկ համապատասխան թվով ուսանողներ այդ համալսարաններից՝ սովորում են մեզ մոտ: Նպատակն այն է, որ ուսանողները տիրապետեն Լեզբայրական ժողովուրդների լեզուներին և կատարեն թարգմանություններ զոգային գրականություններից: Հաճելի է նկատել, օրինակ, որ արդեն ուսուցման երկրորդ տարում էստոնացի ուսանողները թարգմանություններ են կատարում հայերենից, իսկ հայ ուսանողները՝ էստոներենից:

Գնալուլ ամրապնդվում են համալսարանի միջազգային կապերը: Միայն այս տարի՝ 1970 թ. Երևանի համալսարանը պայմանագրեր է կնքել Բրատսկ-լավայի (Զեխոսլովակիա) և Հալեյի (Գերմանական Դեմոկրատական Հանրապետություն) համալսարանների հետ, որոնցով նախատեսվում են համատեղ դիտական ուսումնասիրություններ, խորհրդակցություններ ու սիմպոզիումներ, բասախոսություններ, ուսանողների ու ասպիրանտների փոխալսելություններ և այլն: Ուսումնական և գիտական աշխատանքների գծով կապեր են հաստատված նաև Պրագայի, Կրակովի, Սոֆիայի համալսարանների հետ: Հայագիտության և գիտության մի շարք այլ ճյուղերում խորանալու համար համալսարան են գալիս բազմաթիվ երիտասարդ գիտական աշխատողներ լեհաստանից, Բուլղարիայից, Զեխոսլովակիայից, Ֆրանսիայից, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներից և այլ երկրներից: Այժմ, օրինակ, համալսարանում որպես ստաժորներ աշխատում են երկրաբաններ՝ Կուբայից, հայագետներ՝ Անգլիայից ու Նորվեգիայից, լեզվաբան՝ լեհաստանից, պատմաբան՝ Զեխոսլովակիայից և այլն: Մեր դասախոսները և գիտական աշխատողները իրենց հերթին գործուղումների միջոցով այցելում են նշված երկրների ուսումնական և գիտական հաստատությունները: Գրքափոխանակություն է կատարվում համալսարանի գիտական գրադարանի և մոտ 60 արտասահմանյան գրադարանների և գիտական հաստատությունների միջև: Գիտական և մշակութային կապեր են հաստատված նաև սփյուռքահայ մի շարք կազմակերպությունների հետ: Նկատենք, որ համալսարանի միջազգային կապերը մոտակայում ավելի կընդարձակվեն:

* * *

Ձեռք բերված հաջողությունների համար Երևանի պետական համալսարանը 1967 թ. ստացել է ԶԿԿ Կենտկոմի, Հայկական ՍՍՀ Գերագույն սովետի նախագահության, Հայկական ՍՍՀ Մինիստրների սովետի և ԱԽՄԻ-ի հոբելյանական հուշադրոշ, իսկ 1970 թ.² Լենինյան հոբելյանական պատվոգրի: Սովետական Հայաստանի գոյության 50-ամյակի առթիվ նույն թվականի նոյեմբերին համալսարանը արժանացավ նաև հոբելյանական հուշամեդալի:

Ս. Թ. դեկտեմբերի 21-ին Սուվետական Միության Գերագույն սովետի նախագահությանը «Որակյալ մասնագետների պատրաստման ասպարեզում ունե-

ցած վաստակի և գիտական հետազոտությունների զարգացման գործում ձեռք բերած նվաճումների համար» Երևանի պետական համալսարանը պարգևատրեց Աշխատանքային կարմիր դրոշի շքանշանով:

Կատարված է շատ բան, սակայն դեռ կան ոչ քիչ անելիքներ: Համալսարանի կոլեկտիվը աշխատում է անել ամեն ինչ, որպեսզի հաջողությամբ լուծի իր առջև դրված խնդիրները:

ВАЖНЫЙ ЦЕНТР АРМЯНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

(К 50-летию Ереванского государственного университета)

Академик АН Арм. ССР

Ректор Ереванского университета М. Г. НЕРСИСЯН

(Р е з ю м е)

Ереванский государственный университет, пятидесятилетие которого отмечалось в декабре 1970 г., является первым очагом культуры и науки Советской Армении. Пройдя большой и славный путь развития, университет стал ныне одним из признанных центров высшего образования Советского Союза. За полвека своего существования он внес крупный вклад в подготовку молодых специалистов, в дело развития народного хозяйства, просвещения, науки и искусства республики. За 50 лет Ереванский университет дал стране более 23 тысяч специалистов.

Сегодня в университете насчитывается 15 факультетов, общее число студентов—13 тысяч, среди которых, помимо армян, обучаются русские, украинцы, грузины, азербайджанцы, курды, латыши, литовцы, эстонцы, молдаване, греки, вьетнамцы, болгары, немцы, армяне из зарубежных стран и др.

В университете проводятся исследования по различным областям общественных и естественных наук. Основными центрами научно-исследовательских работ являются кафедры и научные проблемные лаборатории. Университет установил связи с рядом университетов Советского Союза и зарубежных стран. За достигнутые успехи Ереванский государственный университет 21 декабря 1970 г. указом Президиума Верховного Совета СССР награжден орденом Трудового Красного Знамени.